

УДК 343.131

ЛЯЛЮК Є.Д.

**ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ НАКЛАДЕННЯ
ГРОШОВОГО СТЯГНЕННЯ ЗА НЕПРИБУТТЯ ОСОБИ НА ВИКЛИК СЛІДЧОГО,
ПРОКУРОРА АБО СУДОВИЙ ВИКЛИК**

Стаття присвячена дослідженню загальних правил застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як накладення грошового стягнення, особливостей його застосування як наслідку неприбуття особи на виклик слідчого, прокурора та судовий виклик. Досліджено правову природу накладення грошового стягнення та порядок його здійснення. Визначено особливості накладення грошового стягнення на неповнолітніх. Запропоновано рекомендації для удосконалення застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження.

Ключові слова: заходи забезпечення кримінального провадження, виклик слідчого, прокурора або судовий виклик, неприбуття особи, накладення грошового стягнення.

Стаття посвящена исследованию общих правил применения такой меры обеспечения уголовного производства, как наложение денежного взыскания, особенностей его применения как следствия неприбытия лица по вызову следователя, прокурора и судебному вызову. Исследована правовую природу наложения денежного взыскания и порядок его осуществления. Определены особенности наложения денежного взыскания на несовершеннолетних. Предложены рекомендации по совершенствованию применения изучаемой меры обеспечения уголовного производства.

Ключевые слова: меры обеспечения уголовного производства, вызов следователя, прокурора или судебный вызов, неприбытие лица, наложение денежного взыскания.

The article deals with the general rules of such measures to ensure the criminal proceedings as imposition of monetary penalties and especially its use as a result of non-arrival on the call of investigator, prosecutor and court call. The legal nature of the imposition of monetary penalties and the procedure for its implementation are examined. Features of imposing monetary penalties on minors are investigated. The author offered recommendations for improving the use of examined measures to ensure the criminal proceedings.

Key words: measures to ensure the criminal proceedings, call of the investigator, prosecutor or court call, non-arrival of person, imposition of monetary penalties.

Вступ. У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) вперше запроваджено поняття «заходи забезпечення кримінального провадження» та наведено їх перелік. Важливе значення для досягнення дієвості кримінального провадження має такий вид заходів забезпечення кримінального провадження, як накладення грошового стягнення.

Значні особливості у застосуванні накладення грошового стягнення виявляються під час неприбуття особи на виклик до слідчого (прокурора, слідчого судді, суду). Не зважаючи на те, що у КПК України досить докладно регламентовано підстави та порядок накладення грошового стягнення, багато проблемних питань залишаються невирішеними.

Окремі аспекти питань, пов'язаних із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, висвітлено у працях таких відомих учених і практиків, як Ю.П. Аленін, І.В. Глобук, Ю.М. Грошевий, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, В.В. Рожнова, С.Р. Тагієв, О.Ю. Татаров, Л.Д. Удалова, М.Є. Шумило та ін. Проте вказані дослідження переважно носять загальний характер або зосереджені на проблемах застосування інших, ніж той, що досліджується, видів заходів

© ЛЯЛЮК Є.Д. – аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін (Львівський державний університет внутрішніх справ), суддя (Галицький районний суд м. Львова)

забезпечення кримінального провадження, що з урахуванням новизни цього інституту не вирішує всіх існуючих проблем правозастосування.

Постановка завдання. Мета статті полягає у тому, щоб на основі аналізу кримінального процесуального законодавства розробити науково обґрунтовані, теоретичні, правові та практичні пропозиції, спрямовані на вдосконалення правової регламентації застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як грошове стягнення за неприбуття особи на виклик слідчого, прокурора та судовий виклик.

Результати дослідження. У ст. 131 КПК України наведено вичерпний перелік заходів, які можуть застосовуватись компетентними суб'єктами для досягнення дієвості кримінального провадження [1]. Кодексом не передбачено визначення цих заходів, яке, однак, розроблене у літературі.

Заходи забезпечення кримінального провадження – це передбачені КПК України заходи примусового характеру, які застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановленому законом, з метою запобігання і подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, забезпеченню його дієвості [2, с. 261].

Автори курсу лекцій з кримінального процесу визначають заходи забезпечення кримінального провадження як передбачені кримінальним процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку стосовно осіб, котрі залучаються до кримінально-процесуальної діяльності для запобігання та припинення їхніх неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів з метою досягнення дієвості кримінального провадження [3, с. 331].

В.М. Махов та М.О. Пешков визначають заходи кримінально-процесуального примусу як передбачені кримінально-процесуальним законодавством процесуальні засоби примусового характеру, що застосовуються у сфері кримінального судочинства уповноваженими на те посадовими особами і державними органами за наявності підстав і в порядку, передбаченому законом, щодо обвинувачених, підозрюваних та інших осіб для попередження і припинення їхніх неправомірних дій з метою успішного розслідування і вирішення завдань кримінального судочинства [4, с. 45].

Дискусійним є питання про співвідношення між заходами забезпечення кримінального провадження і заходами кримінально-процесуального примусу.

В.В. Назаров та Ю.Р. Лахманік виокремлюють певні специфічні ознаки заходів забезпечення кримінального провадження, які відрізняють їх від інших заходів державного примусу:

1) вони мають процесуальний характер і регулюються кримінальним процесуальним законодавством, а тому є складовою кримінально-процесуальної форми. Цією ознакою вони відрізняються від інших примусових заходів, які застосовуються під час провадження щодо кримінальних правопорушень;

2) підстави, межі та порядок їх застосування докладно регламентовані законом;

3) спрямовані на досягнення єдиної мети – забезпечити належний порядок кримінального провадження, його дієвість;

4) мають виражений примусовий характер, який залежить не від порядку реалізації цих заходів, а від їхньої законодавчої моделі. Навіть коли особа не заперечує проти обмеження її прав та свобод, що пов'язано із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, вони все одно мають примусовий характер, оскільки сама можливість застосування примусу передбачена законом;

5) виключний характер, який означає, що такі заходи застосовуються лише в тих випадках, коли іншими заходами завдання кримінального провадження досягнути неможливо;

6) спеціальний суб'єкт застосування – процесуальний примус є різновидом державного примусу, а тому суб'єктом його застосування завжди є виключно компетентні державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження (як правило, слідчий суддя, суд) [5, с. 103].

Однією з новел КПК України є можливість накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження за невиконання ними процесуальних обов'язків [1].

Зазначений захід забезпечення кримінального провадження є, зокрема, важливою гарантією виконання інших заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді виклику слідчим, прокурором та судового виклику, а також залучення до процесу суб'єкта, який здійснює контроль під час заходів забезпечення кримінального провадження, слідчого судді.

Щодо накладення грошового стягнення на особу за неприбуття на виклик застосовуються загальні правила, передбачені главою 12 Розділу 2 КПК України «Накладення грошового стягнення», однак можливість застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження

окремо передбачена ст. 139 КПК України як наслідок порушення саме обов'язку прибути на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді, суду.

Насамперед необхідно встановити підстави застосування досліджуваного заходу забезпечення кримінального провадження.

Більшість учених зазначає, що фактичною підставою застосування грошового стягнення є нез'явлення передбачених у ч. 1 ст. 139 КПК України осіб за викликом, який був зроблений у встановленому КПК України порядку. Зокрема, у кримінальному провадженні має міститись підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом. При цьому мають бути відсутні поважні причини неприбуття або взагалі відсутні будь-які дані стосовно причини невиконання обов'язку з'явитись за викликом [6, с. 234].

Деякі вчені виокремлюють правову підставу застосування грошового стягнення та вважають, що нею на досудовому розслідуванні є ухвала слідчого судді, яка виноситься в порядку, передбаченому ст. 146 КПК, а в судовому провадженні – ухвала суду [2, с. 277].

На нашу думку, не слід звужувати зміст підстав для накладення грошового стягнення лише до фактичних обставин неприбуття особи на виклик, а позиція, за якою правовою підставою застосування досліджуваного заходу забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді або суду, взагалі є помилковою.

Так, підстава застосування грошового стягнення включає встановлені судом фактичні обставини неприбуття особи на виклик (фактична підстава) та здійснену правову кваліфікацію цих обставин в цілому, на основі яких суд прийшов до кінцевого висновку щодо накладення грошового стягнення або щодо відмови у цьому, а також обраного розміру стягнення (правова підстава). Склад фактичної підстави включає встановлені судом юридичні факти та фактичні обставини, з якими пов'язано неприбуття особи на виклик, склад правової підстави – норми права, що були застосовані судом. Таким чином, підставу судового рішення про накладення грошового стягнення слід пов'язувати із правомірністю його фактичного та правового обґрунтування.

Однак навіть за наявності фактичної та правової підстави для прийняття відповідного судового рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження необхідною є ще й процесуальна підстава. На стадії досудового розслідування для розгляду питання про накладення на особу грошового стягнення необхідною є наявність клопотання слідчого, прокурора або наявність ініціативи слідчого судді, якщо в його розпорядженні є дані про невиконання особою процесуального обов'язку прибути на виклик. Під час судового провадження процесуальною підставою є клопотання прокурора або ініціатива суду, якщо в його розпорядженні є дані про невиконання особою процесуального обов'язку прибути на виклик.

Ухвала слідчого судді або суду, який здійснює розгляд кримінального провадження, про накладення грошового стягнення є вже наслідком встановлення зазначених вище підстав, актом правосуддя, через який застосовується захід забезпечення кримінального провадження, а тому не може включатись до складу підстав.

Особливу увагу необхідно зосередити на особливостях накладення грошового стягнення за неприбуття на виклик слідчого, прокурора або на судовий виклик неповнолітньої особи.

Як зазначалося вище, зміст досліджуваного заходу забезпечення кримінального провадження полягає у понесенні особою у разі порушення нею своїх процесуальних обов'язків негативних наслідків у вигляді майнових (фінансових) втрат. Відповідно, ці втрати повинні стосуватись особистих коштів (майна) особи. Однак неповнолітня особа може не мати власних коштів (майна) та не отримувати самостійного доходу.

На думку В.В. Романюка, застосування до неповнолітнього фінансових санкцій обмежене певними умовами. По-перше, це наявність у такої особи самостійного заробітку (заробітна плата, стипендія, пенсія у разі втрати годувальника, аліменти, дивіденди, дохід від підприємницької діяльності тощо), адже його відсутність не дозволяє забезпечити виконання грошового стягнення. Наприклад, ч. 2 ст. 307 КУпАП передбачає, що за відсутності самостійного заробітку в осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративне правопорушення, штраф стягується з батьків або осіб, які їх замінюють. По-друге, це вік особи, наприклад, в адміністративному праві штраф не застосовується до неповнолітніх віком до 14 років, адже до цього віку особа не має можливості отримувати самостійний дохід [11, с. 118].

На нашу думку, застосовувати аналогію із КУпАП в даному випадку недоречно, однак особливості правового статусу неповнолітніх під час накладення на них грошового стягнення врахувати необхідно.

Проаналізувавши положення чинного законодавства, можна виокремити такі особливості щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років (малолітня особа): малолітня особа має право са-

можливо лише вчиняти дрібні побутові правочини, здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, та не несе відповідальності за завдану нею шкоду (ст. 31 ЦК України [7]), не є суб'єктом злочину (ст. 22 КК України [8]), не підлягає адміністративній відповідальності (ст. 12 КУпАП [9]), не допускається її прийняття на роботу (ст. 188 КЗпП України [10]). Відповідно, законодавцем виключається можливість малолітньої особи отримувати самостійний дохід та нести самостійно цивільно-правову, кримінальну чи адміністративну відповідальність. Це виключає можливість застосування до особи, яка не досягнула 14-річного віку, такого заходу забезпечення кримінального провадження, як накладення грошового стягнення за неприбуття на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик.

Особа у віці від 14 років уже може отримувати дохід від трудової діяльності, здійснюваної у вільний від навчання час за згодою одного з батьків, від результатів своєї інтелектуальної діяльності тощо. Тому за наявності такого доходу накладення грошового стягнення може бути ефективним засобом забезпечення належної процесуальної поведінки особи.

На нашу думку, слід доповнити КПК України положенням, згідно з яким грошове стягнення не може бути накладене на особу, яка не досягла 14-річного віку, а на особу віком від 14 до 18 років може бути накладено за умови наявності у неї самостійного доходу у достатньому розмірі. У випадку відсутності такого доходу грошове стягнення може бути накладене на батьків або інших законних представників, через яких здійснювався виклик неповнолітньої особи.

Висновки. По-перше, для застосування грошового стягнення за порушення особою обов'язку прибути на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді, суду необхідна наявність сукупності фактичної, правової та процесуальної підстав. Фактичною підставою є фактичні обставини неприбуття особи на виклик (підтверджений доказами факт неприбуття особи у визначений час до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду; відсутність повідомлення особи про причини неприбуття; наявність або відсутність поважних причин неприбуття; інші обставини). Правовою підставою є кваліфікація фактичних обставин неприбуття особи на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді, суду та встановлення їх відповідності диспозиції ст. 139 КПК України. Процесуальною підставою на стадії досудового розслідування є наявність клопотання слідчого, прокурора або наявність ініціативи суду, якщо в його розпорядженні є дані про невиконання особою процесуального обов'язку прибути на виклик. Під час судового провадження процесуальною підставою є клопотання прокурора або ініціатива суду, якщо в його розпорядженні є дані про невиконання особою процесуального обов'язку прибути на виклик. Натомість ухвала слідчого судді чи ухвала суду про застосування досліджуваного заходу забезпечення кримінального провадження є актом правосуддя, процесуальним засобом накладення грошового стягнення, і не може відноситись до підстав його накладення.

По-друге, слід доповнити КПК України положенням, згідно з яким грошове стягнення не може бути накладене на особу, яка не досягла 14-річного віку, а на особу віком від 14 до 18 років може бути накладено за умови наявності у неї самостійного доходу у достатньому розмірі. У випадку відсутності такого доходу грошове стягнення може бути накладене на батьків або інших законних представників, через яких здійснювався виклик неповнолітньої особи.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у двох томах / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова ; Нац. акад. прав. наук України. – Харків : Право. – 2012. – Т. 1. – 768 с.
3. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина) / [В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, Я.Ю. Конюшенко та ін.]. – Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 398 с.
4. Махов В.Н. Уголовный процесс США (досудебные стадии) : [учеб. пособ.] / В.Н. Махов, М.А. Пешков. – М. : ЗАО «Бизнес школа «Интел Синтез», 1998. – 208 с.
5. Назаров В.В. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження / В.В. Назаров, Ю.Р. Лахманік // Європейські перспективи. – 2013. – № 3. – С. 102–106.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [В.Г. Гончаренко та ін.] ; за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1223 с.
7. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1467454189863271>.

8. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

9. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-X від 07.12.1984 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/page2>.

10. Кодекс законів про працю України № 322-VIII від 10.12.1971 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page6>.

11. Романюк В.В. Заходи забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх / В.В. Романюк // Вісник ХНУВС. – 2013. – № 3 (62). – С. 114–121.

УДК 343.985:(343.144:343.121.4)(477)

ПАЛЯНИЧКО Д.Г.

ТАКТИКА СПІЛКУВАННЯ АДВОКАТА З ПІДЗАХИСНИМ

Статтю присвячено загальним питанням застосування криміналістичних рекомендацій, тактичних прийомів і методів під час підготовки до спілкування та безпосередньої бесіди адвоката з підзахисним у рамках діяльності адвоката щодо захисту клієнта в кримінальних провадженнях з метою підвищення якості та ефективності захисту як важливого й ефективного засобу здійснення правосуддя, дотримання і закріплення законності та верховенства права.

Ключові слова: адвокат, тактика спілкування, підзахисний, захисник, криміналістичні рекомендації та прийоми, бесіда, підозрюваний, захист прав та інтересів.

Статья посвящена общим вопросам применения криминалистических рекомендаций, тактических приемов и методов при подготовке к общению и непосредственной беседе адвоката с подзащитным в рамках деятельности адвоката по защите клиента в уголовных производствах с целью повышения качества и эффективности защиты как важного и эффективного средства осуществления правосудия, соблюдения и укрепления законности и верховенства права.

Ключевые слова: адвокат, тактика общения, подзащитный, защитник, криминалистические рекомендации и приемы, беседа, подозреваемый, защита прав и интересов.

The article is devoted to general issues of the application of forensic advice, tactics and techniques in preparation for the dialogue and direct talks attorney with his client in the framework of attorney activities on customer protection in criminal proceedings in order to improve the quality and effectiveness of protection as an important and effective means of administering justice, compliance and the strengthening of legality and the rule of law.

Key words: attorney, tactics of communication, defendant, defense counsel, advice and forensic techniques, conversation, suspect, protection of rights and interests.

Вступ. Починаючи з радянських часів, на всіх подальших етапах становлення і розвитку державності незалежної України вдосконаленню гарантій реальної реалізації прав громадян, укріпленню законності та правопорядку відводилось першочергове значення. Так, частина 3 статті 29 Конституції України зазначає, що кожному заарештованому чи затриманому має бути

© ПАЛЯНИЧКО Д.Г. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики (Національний університет «Одеська юридична академія»)